

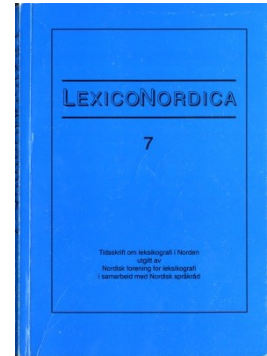
LexicoNordica

Titel: Orddeling: Principper og omsætning til leksikografisk praksis

Forfatter: Richard Almind og Henning Bergenholtz

Kilde: LexicoNordica 7, 2000, s. 133-148

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Richard Almind/Henning Bergenholtz

Orddeling: Principper og omsætning til leksikografisk praksis

Hyphenation is not often referred to as being part of the most important topics in linguistic research. But in normal everyday life it becomes the focus of our attention especially when using hyphenation programmes in word processors. This interest becomes obvious when reading the complaints of readers about hyphenation errors committed in newspapers. The readers and writers that request information about hyphenation are directed to the rules laid down by “Dansk Sprognævn” in their “Retskrivningsordbogen”. These rules display a lack of clarity which calls for revision.

1. Orddeling som problem for sprogbrugere, lingvister og leksikografer

Orddeling hører ikke til de temaer, som man kan begrunde med henvisning til den vigtige rolle, det har i den lingvistiske eller den metaleksikografiske forskning. Der er blandt metaleksikografer heller ikke enighed om, hvorvidt orddelingsangivelser er en vigtig eller en unødvendig angivelsestype i mono- og bilingvale ordbøger. I de foreliggende brugerundersøgelser (se fx Hartmann 1989 og McCreary/Dolesal 1996) nævnes intet om ordbogsbrugernes ønsker til orddelingsangivelser. Tilsvarende er praktiske leksikografer uenige om denne angivelsestypes vigtighed. Dette kan man indirekte se i det store flertal af alle typer ordbøger, hvor orddelingsangivelser ikke forekommer og heller ikke nævnes i omteksterne. På den anden side findes andre, men meget færre ordbøger, som klart fremhæver denne types vigtighed, fx for lærere:

Da die Silbentrennung der Wörter oft Probleme bereitet, wird jedes Stichwort mit den möglichen Trennungen angegeben (LGWDAF 1993, XI)

Hvis man går ud over denne brugergruppe og tager et bredt udsnit af modersmålstalere, ved vi som sagt intet om disses brug af orddelingsangivelserne i diverse ordbøger. Men man kan let påvise en ret stor almen interesse for dette problem. Man kan bl.a. se det i læserbreve om avisers mislykkede og læseforstyrrende orddelinger. Man kan se det i

avisers temadel om computerprogrammer, hvor orddeling ofte nævnes som en væsentlig del af et tekstbehandlingsprogram, her diskuteres også forskelle i de konkrete resultater med de automatiske orddelinger. Endelig kan man se det i den offentlige diskussion om orddeling i Sverige og i de tysktalende lande efter gennemførelse af væsentlige ændringer af de officielle hhv. officciøse orddelingsregler. Helt anderledes har det været i Danmark, men vi vil i det følgende kort se på udviklingen i to af Danmarks nabolande.

2. Regler og angivelser i SAOL

SAOL, ordlisten fra Det Svenske Akademi, har en status, som svarer til den, der i de tysktalende lande kan tilskrives retskrivningsordbogen fra forlaget Duden. Den har ikke som RTO i Danmark en officiel status begrundet i lovgivningen, men en officiøs status, idet SAOL er den rådgivende ordbog par excellence, når det drejer sig om oplysninger om svensk ortografi og fleksion. I den nyeste udgave, som har fået en ret ublid modtagelse i den svenske offentlighed, er der sket en væsentlig ændring i orddelingsprincipperne, som nu helt klart er blevet rent morfologiske og i tvivlstilfælde inddrager etymologiske argumenter som supplerende del af morfologien. De nye regler begrundes på følgende måde:

Orden har dessutom försetts med makeringar av var gränserna går mellan de ordled som bygger upp dem. Dette bidrar ofte til forståelsen av orden och ger också möjlighet till konsekvent avstavning mellan ordleden. (SAOL 1998, V)

Heraf må man kunne udlede, at orddeling i denne ordbog har et hovedformål: Orddeling hhv. orddelingsangivelser giver hjælp til en bedre forståelse af en tekst (hvis der konsekvent kun og altid deles mellem morfemgrænser).

Lidt forsigtigt må man også kunne udlede, at denne primære funktion for orddannelsesangivelser kan forbindes med en sekundær funktion: Orddeling og orddelingsregler giver hjælp ved sprogindlæring og til fortsat sikring af forståelse for ordstrukturer. Den ovenfor citerede nyskabelse i SAOL er ikke kun blevet kritiseret af lærere og journalister, også lingvister har været yderst kritiske, fx Reuter (1999), hvis kritik inddrages i følgende korte fremstilling. Man kan som sagt genkende ordenes mindste betydningsbærende udtryk, hvis der udelukkende orddeles mellem morfemer. Dette argument er på forhånd noget svagt,

da der jo kun er ganske få ord i en tekst, som deles, dvs. kun, hvis de står i slutningen af en linie, og kun, hvis ordets længde ikke helt passer til linielængden. Begrundelsen for dette princip er dog endnu svagere: Det er valgt, fordi mange sprogbrugere opfatter dele af ord som betydningsbærende (SAOL 1998, XXV). Vi vil gætte på, at denne antagelse ikke bygger på informantundersøgelser (se hertil Bergenholtz/Jensen 2000). Vi ville fx dele følgende svenske ord på følgende måde og tror også, at mange normale sprogbrugere ville gøre det:

si-li-kat
si-mul-tan
sin-ga-le-sis-ka

Og dette ville de gøre uden at kunne eller ville angive betydningen af de enkelte elementer, fx *si*, *li* og *kat*. Og vi betvivler stærkt, at mange sprogbrugere vil kende betydningen af de i SAOL isolerede orddele, i SAOL kaldet ordled:

silik-at
simult-an
singal-es-iska

Denne tvivl er mindre stærk i andre tilfælde, hvor mange sprogbrugere har en – ganske vist noget uklar – forestilling om betydningen af orddelene, sml. følgende orddele i SAOL:

automat-isk
parker-ing
halv-era
sol-ar
vishet-en
vanlig-ast

Men selve orddele er ikke indlysende, idet dens virkelige hovedformål ved denne ringe grad af delingsmulighed går tabt, nemlig at kunne dele et ord i slutningen af en linie, så linien bliver fyldt bedre ud. Ved det i SAOL valgte orddeleprincip får man alt for mange bogstaver i de enkelte orddele. Dertil kommer, at resultatet i mange tilfælde efter vores mening er direkte forstyrrende for tekstforståelsen og i øvrigt næsten umuligt at udtale, sml.

indoktr-inera

katedr-al
lagr-ing
räkn-are
sponsr-ing.

I øvrigt vil det blive temmelig svært at forklare både børn og voksne logikken i følgende orddelinger, som er følgen af det morfologiske princip: Hvornår skal man fx dele *-ning* eller *-ing*, og hvornår *-ig* eller *-lig*? Sml. hertil følgende orddelinger i SAOL:

räkn-ing, teckn-ing, ctr. läs-ning, skriv-ning,
ängstl-ig, äckl-ig ctr. lyck-lig
avväpn-ing ctr. avhämt-ning.

Det er, siger Reuter (1999), logisk nok, når man tager højde for grundordet, men fuldstændig usystematisk alligevel. Resultaterne bliver endnu mere overraskende ved fremmedord, hvis man da ikke lige tilfældigvis har den nødvendige etymologiske viden, sml. *kon-takt, kon-cept* ctr. *kont-roll*, hvorimod *kondor* ikke kan orddeles. Man kan dele *kan-el*, men ikke *kamel*. Man kan ligeledes heller ikke dele *akademi, cardigan, kameleont* eller *skopolamin*, derimod *silik-at* og *sign-al*.

Alt i alt betyder de nye regler, at ordbøger virkelig bliver vigtige, ja bydende nødvendige. Man kan ikke vide, hvordan et ord deles, hvis man ikke er lingvist. Her er de nye tyske orddelingsregler, som er indført sammen med den nye tyske retskrivningsreform, trods megen velbegrundet kritik mere fordelagtige. Denne reform går i en helt anden retning end ændringerne i Sverige.

3. Den tyske retskrivningsreforms orddelingsregler og de leksikografiske konsekvenser heraf

De nye tyske orddelingsprincipper er i virkeligheden ikke så nye, rigtig ny er først og fremmest tilladelsen til at dele mellem *s* og *t*. Man kan snarere sige, at de er kendetegnet ved en række mindre justeringer, som i højere grad tager hensyn til udtalen og i lidt mindre grad til de morfologiske og etymologiske sammenhæng, som de nye svenske principper har sat i højsædet. Den tyske hovedregel anføres som den første af i alt seks orddelingsregler i retskrivningsreformens § 107–112 (citeret efter Bünting/Eichler 1996, 151–153):

Geschriebene Wörter trennt man am Zeilenende so, wie sie sich bei langsamem Sprechen in Silben zerlegen lassen. (§ 107)

Denne grundregel er på sin vis ganske enkel, hvis man blot ikke vil bruge den helt præcist og altid uden brug af en ordbog. Reglen forudsætter nemlig en let anvendelig definition af **stavelse**, en definition, som den lingvistiske litteratur ikke byder på (det kommer vi tilbage til). Trods alt er reglen lettere at forstå end det svenske morfologisk-etymologiske regelsæt. Når så de nye tyske regler alligevel er blevet stærkt kritiseret (se fx bidragene i Eroms/Haider 1997 og Wermke 2000), hænger det sammen med to faktorer:

1. I praksis deles også, hvor man ved langsom tale ikke laver nogen pause, fx er delingen *la-chen* og *He-xe* i modstrid med udtalen, hvor ingen udtaleordbog angiver nogen pause, og hvor man under hensyntagen til langsom tale snarere måtte dele *lach-en* og *Hex-e*. Deling af *Hexe* i *He-xe* er dog den fordelagtige løsning, idet en deling med overførsel af kun et bogstav ikke giver nogen reel pladsbesparelse, når et tegn udskiftes med et andet, dvs. *e* udskiftes med en delestreg.

2. Rækkefølgen af reglerne er et problem, idet den ikke er fastlagt, og de enkelte regler står ligeberettigede overfor hinanden. Dette fører enten til forskellige delinger eller til flere mulige. Den sidste løsning er sandsynligvis den intenderede, da den svarer til tendensen i retskrivningsreformen § 110 og § 112, som giver frit valg mellem en etymologisk hhv. sproghistorisk korrekt orddeling og en udtalerelateret stavelsesdeling, sml.

Si-gnal eller *Sig-nal*
He-li-kop-ter eller *He-li-ko-pter*
Päd-ago-gik eller *Pä-da-go-gik* eller *Päd-a-go-gik*

Den væsentligste indvending mod de nye regler er, at de giver mulighed for så mange varianter, at den der slår op i en ordbog slet ikke får svar på, hvor han skal dele et bestemt ord. Alt lader til at være tilladt, hvorfor man enten uafbrudt må slå op i ordbogen eller helt vælge at undlade det. Når ordbogsbrugeren selv skal vælge mellem flere varianter, giver ordbogen jo slet ikke svar, men overlader valget til ordbogsbrugeren (Wermke 2000:218). Udviklingen i Tyskland med den såkaldte liberalisering af orddelingsmulighederne går i den retning, som vi noget længere har kendt i Skandinavien, i hvert fald i Danmark og i

Norge. Et udvalg, en prospektiv fremgangsmåde (Bergenholtz 1998), som fx kun giver mulighederne

Sig-nal
He-li-kop-ter
Pä-da-go-gik

eller som DUDEN-1 kun angiver én mulighed og antyder de andre ved hjælp af en henvisning til retskrivningsreglerne (her "R130" og "R132"), giver et klart svar og også den mest fordelagtige deling i næsten lige lange orddele hhv. stavelser. Heroverfor står den praksis, som kan betegnes som "die wundersame Lemmavermehrung", den kunstige opsvulmen af antallet af lemmata, hos fx WAHRIG (gengivelse her som andre steder uden hensyntagen til den konkrete brug af markører og fremhævnningen med rød skrift af nye delingsmuligheder, en problemstilling, som kræver en egen fremstilling):

Si-gnal, Sig-nal
He-li-ko-pter, He-li-kop-ter
Päd-ago-gik, Päd-a-go-gik, Pä-da-go-gik

Analog hertil er en anden fremstilling i BÜNTING, der angiver alle mulighederne med en lemmaintern orddelingsangivelse, som man kommer til efter at være sendt fra et henvisningslemma med en anden orddelingsangivelse. Alt, eller næsten alt, synes at være tilladt, idet ændringen altid består i yderligere delingsmuligheder. Brugeren lades i stikken:

Si-gnal -> Si-g-nal
He-li-ko-pter -> He-li-ko-p-ter
Päd-ago-gik -> Pä-d-a-go-gik

Det nye tyske regelsæt begynder med at sige, at ord med mere end én stavelse kan deles, hvis ordet står i slutningen af en linie. Der siges ikke eksplicit, hvorfor denne deling forudses. Der forudsættes sandsynligvis den traditionelle begrundelse for orddeling, nemlig den grafiske begrundelse, at man på den måde vil kunne få mere tekst på en linie og ved en trykt tekst et mere ensartet skriftbillede med næsten lige lange linier eller ved en lige højre rand en ikke for stor afstand mellem de enkelte ord.

4. Regler og angivelser i RTO og i andre danske ordbøger

I modsætning til de tysktalende lande og til Sverige har der ud over sure bemærkninger i læserbreve og henvendelser til radioens sprogkasse ikke været offentlig interesse for orddeling i Danmark. I modsætning til de nævnte lande har der indtil for et år siden ikke foreligget nogen stor dansk ordbog med orddelingsangivelser, den største var indtil DANSKORDBOGEN orddelingsordbogen af NISSEN med ca. 35.000 lemmata. Heller ikke den lingvistiske diskussion har (ligesom i de fleste andre lande) været optaget af dette problem. En af undtagelserne er Hansen (1999), som svarende til dansk tradition ser orddeling som et grafisk problem, sml. hertil også RTO §15 og Galberg Jacobsen/Stray Jørgensen (1997:334): "Formålet med orddeling er at få linjelængden så ens som muligt." Hansen (1999:85) ser et alvorligt problem i mange sprogbruges opfattelse af orddelingsprincipperne:

Der er vistnok mange der tror at det nu er blevet tilladt at dele ord som det passer én, at der altså ingen regler er mere.

Herfor anfører Erik Hansen to grunde. For det første blev den klareste formulerede, den bedst kendte og også den mest meningsløse orddelingsregel afskaffet i 1955: "sp st sk du aldrig skille må". Så må dog alt være tilladt, må folk have tænkt, siger han. To af fem danske ordbøger, som har orddelingsangivelser, har – måske for at holde lovløsheden i tømme – slet ikke gjort brug af denne mulighed, men holder fast ved den hævdvundne skoleregulering. Til sammenligning har den meget senere tyske ophævelse af den samme regel, som i øvrigt i en række tilfælde slet ikke er så dum endda, allerede samme år ført til en konsekvent deling mellem *s* og *t* i alle nye ordbøger og revisioner af foreliggende, selv om ændringen ikke er obligatorisk. En yderligere grund til opfattelsen af orddelings regelløshed er praksis i den daglige avis. Erik Hansen mener, at der foreligger en fejlprocent på 20% af alle orddelinger i aviser. Hansen er her for pessimistisk, vore tællinger viser, at mere end 90% af alle avisers orddelinger er korrekte, i hvert fald når man tæller på baggrund af de mange tilladte delingsmuligheder. I modsætning til Hansen (1999), RTO §15 og Galberg Jacobsen/Stray Jørgensen (1997:334) mener vi, at det store antal muligheder netop bidrager til den opfattelse, at alt er tilladt, fx *må-l-in-g-er-ne*. Dertil kommer, at orddelingsreglerne på mange måder er yderst uklare og til dels modsiger hinanden. Det gælder fx ved deling af fremmedord, hvor man har frit valg mellem at tage hensyn til udgangssproget eller at undlade det. Også formanden for Dansk Sprogråd, som udgiver RTO,

kritiserer Sprogrådets egne afgørelser. "Det er ikke klart, hvad Retskrivningsordbogens stilling til dette problem er. Genkender man orddelene, skiller man på en måde, genkender man dem ikke, gør man det på en anden." (Hansen 1999:86).

RTO's regler er delt i "de almindelige retningslinjer" (§15), "orddeling ved betydningsbærende orddele" (§16) og "orddeling uafhængigt af betydningen" (§17). I lemmalisten findes der ingen orddelingsangivelser, brugeren må klare sig med de angivne regler. Selve forklaringerne i de tre paragraffer er på sin vis også så lette at forstå, at dette kunne virke overflødigt. Det er dog sådan, at de enkelte afsnit ikke uden videre lader sig omsætte til en entydig praksis pga brugen af pseudotermini som *usædvanlig*, *normal*, *de fleste* og *almindelig*: "en konsonantforbindelse som er usædvanlig", "i de fleste ord", "så mange som almindeligt kan stå først i et ord". RTO forklarer ikke disse udtryk, som vi opfatter som forståelseshæmmende pseudotermini, men henviser til en anden mulighed:

Undertiden kan det være enklere at forklare hvordan et ord ikke må deles, end hvordan det må deles (RTO, §15(1), 573).

I det hele taget tages der mange forbehold i orddelingsreglerne; så mange, at nogle lingvister hellere beskriver orddelingen af et ord som en proces end som et regelsæt. Det er muligvis hensigtsmæssigt i en undervisningssammenhæng, men ret tidskrævende i tankerne at følge den beskrevne proces fra de grundlæggende tre regler og frem til det sidste af de syv efterfølgende trin for at finde frem til en forsvarlig deling af ordet, således Galberg Jacobsen/Stray Jørgensen (1997:335):

luft-fugtighedsmålingerne
 luftfug-tighedsmålingerne
 luftfugt-ighedsmålingerne
 luftfugtig-hedsmålingerne
 luftfugtigheds-målingerne
 luftfugtighedsmå-lingerne
 luftfugtighedsmål-ingerne
 luftfugtighedsmålin-gerne
 luftfugtighedsmåling-erne
 luftfugtighedsmålinger-ne

Skal læseren vælge én af dem, vil han nu skulle tage stilling til, hvilken af disse ti muligheder, der bedst passer ind i den tekst, vedkommende er ved at forfatte. Dette vel at mærke ikke vha. et opslag i en ordbog, men ved at gennemse de syv trin, som håndbogen beskriver.

Et alternativ dertil ville være at "forære" brugeren en orddeling vha. en ordbog. Forsøger man imidlertid at finde ordbøger, der indeholder

orddelingsangivelser finder man kun fem sådanne opslagsværker. Der anvendes groft sagt to principper: a) en maksimerende brug af Retskrivningsordbogens regler, dvs. med angivelse af flest mulige delinger, b) en minimerende brug, dvs. med angivelse af en bestemt orddeling og udeladelse af tilladte muligheder. Af dem vælger NISSEN den konsekvent maksimerende mulighed, fx med 12 muligheder for at dele *industrialisme*:

industrialisme in-du-stri-a-lis-me *eller* in-dus-tri-a-lis-me *eller* in-dust-ri-a-lis-me *eller* in-du-stri-al-is-me *eller* in-dus-tri-al-is-me *eller* in-dust-ri-al-is-me *eller* in-du-stri-a-li-sme *eller* in-dus-tri-a-li-sme *eller* in-dust-ri-a-li-sme *eller* in-du-stri-al-i-sme *eller* in-dus-tri-al-i-sme *eller* in-dust-ri-al-i-sme

Hermed har NISSEN valgt at følge RTO's regler til punkt og prikke og giver således valget videre til ordbogsbrugerne. RETSKRIVNING OG BETYDNING er lidt mere entydig, men efterlader dog noget af tvivlen hos ordbogsbrugerne: Skal han nu helst dele *industri-* eller til (det læseforstyrrende) *industria-*?

industrialisere DELES: in-du-stri-a-li-se-re

DANSKORDBOGEN vælger at tage stilling til orddelingsreglerne ved altid kun at anbefale én mulighed og aldrig at lade kun et bogstav alene være en del af et ord, som kan udgøre det, vi her kalder en grafisk orddele:

[der angives] altid kun én orddelingsmulighed, der både tager hensyn til læsbarheden og til en reel pladsbesparelse i et æstetisk antageligt layout.
(DANSKORDBOGEN 1999, 37)

Princippet om at angive et entydigt forslag til orddeling fører til følgende deling:

industrialisere in-dus-tri-ali-se-re ...

Der gives seks stavelser, der alle er mellem to og tre bogstaver lange, hvilket er rigeligt til at kunne ombryde på en æstetisk forsvarlig måde.

5. Orddeling i morfemer, stavelser eller orddele

Orddelingsprincipperne og deres begrundelse kan for sprogene svensk, dansk og tysk sammenfattes på følgende måde (i parentes angives en fakultativ, en ikke obligatorisk regelart):

	begrundelse for regelvalg	regelart	opdeling i
svensk	pædagogisk strukturlingvistisk	morfologisk etymologisk	morfemer
tysk	grafisk (?)	fonologisk grafematisk morfologisk (etymologisk)	stavelser
dansk	grafisk	fonologisk grafematisk morfologisk (etymologisk)	stavelser

Den svenske strukturlingvistiske hhv. psykolingvistiske begrundelse forudsætter, at sprogbrugere intuitivt skal kunne segmentere ord ud fra synkrone og i tvivlstilfælde diakrone kriterier. Der forudsættes derudover i virkeligheden også valg af en bestemt model til beskrivelse af ordstrukturer, idet en sådan indtil en vis grad er arbitrær (Bergenholtz/Mugdan 1985). En fordel ved beskrivelsen i SAOL's indledning er brugen af termen **ordled**, hvorved den problematiske brug af termen **stavelse** undgås.

Det er nemlig kendetegnende for både argumentationen i de fleste ordbøgers omtækster og i de officielle og officløse regelbeskrivelser, at termer som **stavelse** og **orddeling** forudsættes entydige og problemløse, at der er almen praktisk og videnskabelig enighed om deres definition. Dette er dog ikke tilfældet. Man kan se det ved et hurtigt gennemsyn af lingvistiske og leksikografiske ordbøger. Mange af dem medtager slet ikke disse termer, fx den hidtil eneste danske lingvistiske ordbog VARME TERMER. Heller ikke NLO medtager termerne i lemmabestanden, men anser dem for at være genuine lingvistiske termer uden særlig brug eller relevans for leksikografien. Termerne bruges dog i nogle af NLO's leksikografiske definitioner og forklaringer, fx definitionen til termen **syllabisering**, som ikke ses som synonym til **orddeling**, men som en mere generel term for både talt og skrevet sprog:

syllabisering inndeling af et ord i stavelser

– Syllabisering og markering af stavelsesskiller eller morfemgrænser forekommer i ordbøger som hjælpemiddel for orddeling og uttale

Der siges i denne ordbogsartikel først entydigt, at **syllabisering** er en inddeling af ord i stavelser, men det er enten en modsigelse eller en uklarhed, når resultatet enten er angivelse af stavelsesadskillelser eller morfemgrænser, sml. fx for de to grundtermer en morfologisk segmentering med en opdeling i stavelser:

stav-else-r	sta-vel-ser
morfem-grænse-r	mor-fem-græn-ser

Uklarheden kan også ses i interpretationen af "og" i "syllabisering og markering ...", hvor læseren ikke sikkert kan vide, om det drejer sig om to termer, der relaterer sig til orddelingsprocessen og angivelsen af resultatet af processen, eller om to forskellige og af hinanden uafhængige termer.

Det er desuden uklart, om **orddel** og **stavelse** er synonyme, eller om stavelse er en særlig orddelestype, sml. hertil følgende artikler fra NLO, hvor der i den første tales om orddele, i den anden om stavelser:

orddelingsordbok ordbok der formålet er å vise grenser mellom orddele
 — Inndelingen i orddele kan baseres enten på morfologiske eller på mer mekaniske (fonetiske eller ortografiske) prinsipper.

orddelingspunkt orddelingsangivelse i form av et punkt mellom de stavelene i et lemma som kan skilles med en bindestrek

Lidt mere informativ er her den ellers gennemgående unøjagtige leksikografiske ordbog af HARTMANN/JAMES:

syllabification The division of words into phonic syllables and their written representation in (or by) graphic syllables, for the purposes of memorisation or hyphenation

Med andre ord bliver fonetiske og/eller fonologiske argumenter afgørende for en orddeling. Heraf må derfor kunne sluttes, at en stavelse må forstås som et element i fonologien:

syllable A unit of phonology consisting of one vowel sound or a combination of a vowel with one or more consonants.

Hvordan relationen mellem stavelser og orddeling så skal forstås, er ikke helt klart, når orddeling i HARTMANN/JAMES udelukkende ses som et problem i skrevne tekster:

hyphenation The indication in a dictionary of the conventional points at which words may be divided when they occur at the ends of lines. Many languages have strict conventions governing hyphenation, based on syllable structure or morphology, but for English there is no universal agreement, and the major publishing houses and the quality press have evolved their own standards (e.g. examination versus ex-amina-tion).

Det er her interessant at lægge mærke til, at der antages to grundsynspunkter for orddeling: 1. stavelsesstruktur eller 2. morfologi. Der bliver ikke sagt, om det er to helt forskellige metoder eller teorier, eller om det er supplerende teoretiske udgangspunkter, som kan bruges i flæng eller i en bestemt rækkefølge. Der bliver ikke sagt her, at orddeling deler ord i stavelser, men det kan man vel slutte, når man sammenligner med artiklen **syllabification**.

Denne forsigtige kritik af to leksikografiske ordbøger skal ikke misforstås. I virkeligheden synes leksikografiske ordbøger i denne sammenhæng trods alt at være lidt mere præcise end lingvistiske ordbøger, sml. den tilsvarende artikel fra CRYSTAL:

syllable (syllab-ic, -(if)ication, -ify) A Unit of pronunciation typically larger than a single sound and smaller than a word

Rent sprogligt er det relevant at vide, om "typically" relaterer sig til både "larger" og "smaller". Hvis det sidste skulle være tilfældet, kræver det i hvert fald nogen fantasi at forestille sig stavelser, som går ud over ordgrænsen. Påfaldende er stadig, at stavelse her er et tema for talt sprog og kun talt sprog, hvilket CRYSTAL alligevel ikke mener i en anden sammenhæng:

syllabic division occur in writing, thus providing information about how a word may be hyphenated.

Rigtig overbevisende er efter vores mening først og fremmest den leksikografiske ordbog af BURKHANOV, som helt klart skelner mellem talt og skrevet sprog og også relaterer den leksikografiske definition til leksikografisk praksis:

syllabication/syllabification Syllabication is a lexicographic technique of representing the division of lexemes into

constituent syllables. Of particular importance for lexicographic representation is orthographic syllabication, i.e. the indication of syllables (2) in writing.

syllable

1. The term "syllable" usually denotes the basic phonetic and/or phonological unit of the phonological word, or of the flow of speech, that is intuitively identifiable, but still is a matter of controversy in theoretical linguistics. (...)
2. This term is also used in reference to a set of graphemes, i.e. graphic characters in phonological and syllabic writing systems, representing a syllable (1).

Hvis man vil fastholde, at orddeling skal være en opdeling i morfemer, burde man kalde det morfemopdeling, ligesom GLÜCK for en orddeling i stavelser foreslår termen stavelsesopdeling, idet **Worttrennung** i denne ordbog kun optræder som henvisningslemma til **Silbentrennung**.

Under hensyntagen til den uklarhed, som hersker mht. termen **stavelse**, vil vi i stedet foreslå en definition, som undgår denne term, der som BURKHANOV siger er kontroversiel i teoretisk lingvistik. En sådan definition bør være en metodisk-funktionel definition, som tager udgangspunkt i orddelingens formål:

- Der orddeles, hvor det i en skriftlig tekst af æstetiske hensyn vil være hensigtsmæssigt at justere linielængden.

Vi vil kalde resultatet af en sådan orddeling en **grafematisk orddel**. Delingen skal derfor placeres i ordet på en sådan måde, at recipienten med mindst muligt brud på den løbende tekstforståelse kan fortsætte sin læsning på næste linie. Med udgangspunkt i denne opfattelse bliver det åbenlyst, at det intet formål har allerede at dele efter det første bogstav i et ord. Ét bogstav er ét tegn, som erstattes med en delingsstreg og derfor ikke bare ikke sparer plads, men heller ikke giver gode muligheder for sikre gisninger om ordets fortsættelse på næste linie. Den første orddelingsregel må derfor være:

- Et ord må ikke deles, så der er færre end to bogstaver i hver grafematisk enhed.

Det betyder ikke, at man hverken kan eller skal dele efter hvert andet bogstav. Tværtimod er det sådan, at en grafisk orddel har den ideelle længde, hvis den er på tre eller fire bogstaver. Denne størrelse er i de fleste tilfælde tilstrækkelig stor som hjælp ved reception og også til-

strækkelig lille til opnåelse af en ret ensartet linielængde. Den foregående bestemmelse må derfor udvides på følgende måde:

- Til en grafisk orddel, der består af to vokal- hhv. konsonantgrafemer, skal tilføjes så mange grafemer, at ord delen derudover indeholder mindst et konsonant- hhv. et vokalgrafem.

En ordbog kunne nøjes med at anføre undtagelser fra disse to hovedregler, bl.a. i forbindelse med visse vokal- og konsonantgrafemkombinationer, som i nogle tilfælde ikke må deles, fx *eau, ea, ai, ei, ee, io, oa, ya* og *ch, ck, dh, gh, sc, sch, sh, sj*. Vi anser det dog for hensigtsmæssigt både at udarbejde et regelsæt og også at anføre resultaterne af brugen af dette regelsæt i en ordbog, hvis den som genuint formål bl.a. har hjælp til produktion af skriftlige tekster. Brugeren af en ordbog vil forvente at få angivet præcis de orddelinger, han med fordel kan bruge. Derimod er det for ham forbundet med tidskrævende overvejelser selv at foretage det valg, han forventede at få svar på. Der foreslås derfor en minimerende brug af orddeling hhv. de tilsvarende angivelser, der i hidtidige ordbøger oftest er anført ved hjælp af grafiske markører. Denne fremgangsmåde gør det svært for brugeren at skelne mellem accent- og orddannelsesangivelser. Vi vil derfor foreslå, at orddelingsangivelser fremstår uafhængigt af lemmaangivelsen. Man kan overveje, om orddelingsangivelsen bør komme direkte efter lemmaet (sådan i DANSKORDBOGEN) eller fx efter den grammatiske angivelse:

- (1) **abekattestreger** abe-kat-te-stre-ger *subst* <plur ubest, -ne>
- (2) **abekattestreger** *subst* <plur ubest, -ne> abe-kat-te-stre-ger

Til en leksikografisk ordbog vil vi foreslå at anføre et lemma **stavelse**, men ikke at relatere denne term direkte til **orddeling** og/eller angivelse af oplysninger om en særlig leksikografisk brug:

stavelse en i lingvistikken ikke entydigt defineret term. Til orddelingssammenhæng foreslås brug af termen grafematisk orddel
-> grafematisk orddel, orddeling

grafematisk orddel en del af et ord, som indeholder et vokalgrafem og mindst et foregående eller efterfølgende konsonantgrafem
-> orddeling, orddelingsangivelse

For **orddeling** vil vi under brug og ændring af artiklen **stavelse** i NUDANSK ORDBOG foreslå følgende beskrivelse i en leksikografisk ordbog:

orddeling deling af et ord mellem to grafematiske orddele, således at en del af ordet kommer med på næste linie
-> grafematisk orddel, orddelingsangivelse

Litteratur

- Bergenholtz, Henning: Deskriptiv, proskriptiv og præskriptiv leksikografi. I: *Normer og regler. Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998*, red. av Ruth Vatvedt Fjeld og Boye Wangenstein. Oslo: Nordisk forening for leksikografi 1998, 233–246.
- Bergenholtz, Henning/Joachim Mugdan (1985): Wortstrukturen. I: *Nach-Chomskysche Linguistik*, hrsg. von Thomas Ballmer u. Roland Posner. Berlin: de Gruyter, 266–274.
- Bergenholtz, Henning/Sanne Jensen (2000): Inddragelse af informanter ved ordbogsarbejde. I: *LexicoNordica 7* (i dette tidsskrift)
- BURKHANOV = Igor Burkhanov: *Lexicography. A Dictionary of Basic Terminology*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej szkoły Pedagogicznej 1998.
- BÜNTING = Karl-Dieter Bünting: *Deutsches Wörterbuch*. Hrsg. von Karl-Dieter Bünting/Ramona Karatas unter Mitarbeit von Ute Gleba et al. Chur/Schweiz: Isis 1996.
- Bünting, Karl-Dieter/Wolfgang Eichler (1996): *Ratgeber zur neuen Rechtschreibung. Mit den amtlichen Regeln, Erläuterungen, Übungen und Wortlisten*. Bergisch Gladbach: Honos.
- CRYSTAL = David Crystal: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Third Edition. Oxford: Blackwell 1991.
- DANSKORDBOGEN = Henning Bergenholtz/Jette Pedersen/Vibeke Vrang/Richard Almind: *DanskOrdbogen*. Århus: Systime 1999.
- DUDEN-1 = *DUDEN Rechtschreibung der deutschen Sprache*. 21., völlig neu bearb. u. erw. Aufl. Hrsg. von der Dudenredaktion. Auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreiberegeln. DUDEN BAND 1. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Dudenverlag 1996.
- Eroms, Hans-Werner/Horst Haider Munske (Hrsg.) (1997): *Die Rechtschreibereform. Pro und Kontra*. Berlin: Erich Schmidt.
- Galberg Jacobsen, Henrik/Peter Stray Jørgensen (1997): *Politikens Håndbog i Nudansk*. København: Politiken.
- GLÜCK = *Metzler Lexikon Sprache*. Hrsg. von Helmut Glück. Stuttgart/Weimar: Metzler 1993.

- Hansen, Erik (1999): *Skrift, stavning og retstavning*. 3. udg., 1. opl. København: Hans Reitzel.
- Hartmann, Reinhard Rudolph Karl (1989): *Sociology of the Dictionary User: Hypotheses and Empirical Studies*. In: Franz Josef Hausmann/Oskar Reichmann/Herbert Ernst Wiegand/ Ladislav Zgusta: *Wörterbücher, Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. First Volume*. Berlin/New York: de Gruyter, 102–110.
- HARTMANN/JAMES = R.R.K.Hartmann/Gregory James: *Dictionary of Lexicography*. London/New York: Routledge 1998.
- LGWDAF = *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende*. Hrsg. Dieter Götz/Günther Haensch/Hans Wellmann. In Zusammenarbeit mit Vincent J. Dochert/ Günther Jehle. Berlin u.a.: Langenscheidt 1993.
- LILLE DANSKE = Jarvad, Pia: *Politikens Lille Danske Ordbog*. København: Politiken 1991.
- McCreary, Don R./Frederic T. Dolesal (1996): *Language Learners and Dictionary Users: Commentary and an Annotated Bibliography*. In: *Lexicographica* 12, 125–165.
- NISSEN = Gunnar Nissen: *Hvordan kan ordet deles?* København: Branner og Korch 1988.
- NLO = Henning Bergenholtz/Ilse Cantell/Ruth V. Fjeld/Dag Gundersen/Jón Hilmar Jónsson/Bo Svensén: *Nordisk leksikografisk ordbog*. Oslo: Universitetsforlaget 1997.
- NUDANSK ORDBOG = *Politikens Nudansk Ordbog*, 17. udgave, 1. oplag. København: Politiken 1999.
- Reuter, Mikael (1999): SAOL12. I: *LexicoNordica* 6, 211–226
- RETSKRIVNING OG BETYDNING = *Politikens Retskrivnings- og Betydningsordbog*. 3. udg., 1. opl. København: Politikens Forlag 1999.
- RTO = Dansk Sprognævn: *Retskrivningsordbogen*. 2. udgave. København: Aschehoug 1996.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 12 uppl. Stockholm 1998.
- VARME TERMER = Jens Cramer/Lars Anton Henriksen/Mette Kunø/ErikVive Larsen/Ole Togeby/Peter Widell: *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag 1996.
- WAHRIG = Gerhard Wahrig: *Deutsches Wörterbuch. Neu hrsg. von Dr. Renate Wahrig-Burfeind. Mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre"*. Gütersloh: Bertelsmann 1997.

Wermke, Matthias (2000): Rechtschreibreform und Rechtschreibwörterbuch. I: Undine Kramer (Hrsg.): *Lexikologisch-lexikographische Aspekte der deutschen Gegenwartssprache. Symposiumvorträge Berlin 1997*. Tübingen: Niemeyer, 203–223.